

Az ókori emberáldozat aktuális vetületei

Katalin PÓLYA¹

Abstract

The constant great temptation of the chosen people of the Old Testament, following the example of the surrounding peoples, is to serve idols instead of honoring the eternal God. Even at the price of having to sacrifice their own sons on the altar of that deity. The human and child sacrifice to the god Moloch is abominable to God, yet it survives almost throughout as the dark side of the Old Testament cult. Is today's age free from this kind of anti-God and anti-life practice when it sacrifices embryos and aborted fetuses on the altar of the modern god of health for its own purposes, for the sake of modern man's well-being?

Keywords

Bioethics, human welfare, embryo research, ethical vaccines

BEVEZETŐ

Az ószövetségi választott nép életének állandó nagy kísértése volt, hogy a környező népek mintájára bálványisteneknek áldozzon. A legközismertebb veszélyt a föníciai eredetű kánaáni Baál istenség imádata jelentette, akinek termékenységi erőt tulajdonítottak, de az ószövetségi próféta-ítéletek között megtaláljuk az ugyancsak föníciai eredetű kánaáni tűzisten, Molok kultuszának kritikáját is, akinek a Jeruzsálem melletti Hinnom völgyben álló szentélyében a bibliai híradás szerint gyermekáldozatokat – az elsőszülött fiúk megégetésével – mutattak be.

Jelen előadás nem kíván ószövetségi bibliakritikai, kortörténeti kutatásként bizonyítékokat keresni arra, vajon Molok istenséget valóban és valóságosan tisztelték- e Júdában illetve Izraelben, azaz a választott nép valóban elégette- e fiait Molok oltárán, vagy pusztán elvi kritikaként vonul végig az elsőszülöttek (Jahwe) Istenhez tartozásának parancsaként az ezzel való polémia; a cél sokkal inkább egy etikai irányvonal felvázolása, amelyben az ószövetségi emberáldozat tiltásától hidat verünk a modernkori emberáldozatok rejtett formáiig. Az emberiség a második évezred táján ugyanis az egészség újkori istenének oltárán embriókat, abortált magzatokat áldoz fel saját boldogulása céljából, a modern ember jólléte érdekében.

Jólét és jóllét

Bár hangzásban és írásban csupán egyetlen betű eltérés van e kettő között, valójában hatalmas a különbség aközött, hogy valaki pusztán anyagi jólétben él vagy függetlenül az anyagi jóléttől lelkileg jól van. Az ember alapszükségleteit elsődleges és másodlagos szükségletek alkotják. Az első a túlélést célozza meg, a második a boldogságot. Az antik etikai gondolkodás alapfogalma, mely a szókratikus iskolákban mint legfőbb cél jelenik meg, az „eudaimonia”. A fogalom a különböző filozófiai iskolák közkincese volt, bár koronként és iskolánként másképp határozták meg: egyesek szerint forrása a(z igazságos) hatalom,² [5] mások szerint az élvezet.³ A

¹ Mgr. Pólya Katalin, PhD., Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar, Rendszeres és Gyakorlati Tudományok Tanszéke, polyak@ujs.sk

² Platon szerint az igazságon alapuló „tökéletes államforma” képessé teszi az embereket az erényes élet – areté – elérésére, amely végső soron maga a boldogság.

³ pl. Epikurosz

legáltalánosabb filozófiai örökség az arisztotelészi felfogáson alapul, mely szerint a boldog élet az erények folyamatos gyakorlása, ami a helyes tudás függvénye. Mint ilyen pedig nem független bizonyos anyagi, testi javaktól (egészség, gazdagság, barátság, stb.) sem. [1]

Mai megfogalmazásban tehát a jólét „több a pusztá túlélésnél, de a túlélés a jólétnek szükséges feltétele.” [3]

A jóllét ezzel szemben a jólét szubjektív oldala. Hiába bír valaki kellő mennyiségű anyagi forrással, ha elégedetlen ezeknek a javaknak minőségével és mennyiségével. Témánk szempontjából fontos lehet ez a megállapítás akkor, amikor egy megfogant életre mond az ember nemet anyagi javait elégtelennek, az időt alkalmatlannak ítélve. Az ember ugyanis nem csupán a jólét megszerzésére törekszik, hanem boldogságra, vágyai megvalósulására, önmegvalósításra is. Ehhez viszont éppen nincs szükség objektív jólétre, hiszen elképzelhető, hogy valaki fokozatosan halad előre vágyai megvalósításában anélkül, hogy a kívánt anyagi jólétet már elérte volna. De az ember racionális lény, és rendszerint tudatosítja is, hogy hiába törekszik teljes jóllétre, azaz minden vágya maradéktalan kielégítésére. Már csak azért sem lehetséges ez, mert egyrészt az egyes értékek olykor összeegyeztethetetlenek egymással (pl. a népszerűség a magánszférával), másrészt ez egyén törekvései időnként ütköznek a másik ember vagy a köz érdekeivel (pl. a kutatóorvos érdekei az embrió érdekeivel). Ebből viszont két tény következik:

- egyrészt ki kell mondanunk, hogy a jólétre és jóllétre való törekvés sosem lehet öncélú, hiszen az ember teremtett volta és istenképősége folytán közösségi lény (v.ö.: Gen 1,26-27; Gen 2,18), és minden döntése, tette hatással van nemcsak saját életére, hanem környezetére is,
- másrészt szólnunk kell az úgynevezett értékkonfliktusról, amely az egymással ellentétes értékek egyikének feladása vagy kompromisszum útján oldható fel (pl. immunizációs védőoltás esetén feladjuk az abortusz minden formája elleni zsigeri tiltakozásunkat).

A bioetika legérzékenyebb területe: az emberi élet védelmének határmezsgyéi

A természettudományi kutatás olyannyira felgyorsult, hogy a használatát szabályozó társadalomtudományok – köztük az etika és a jog – sokszor jóval mögötte lemaradva, a közzétett kutatási eredményekre reagálva tudnak csak támpontokat nyújtani. Gondoljunk csak az embriókutatásra, a klónozásra vagy a „végtelen” lehetőségekkel kecsegtető géntechnikára. Az élet védelmének keresztyén etikai területei közé sorolhatjuk az abortusz, az eutanázia a magzati diagnosztika kérdését is, ezek viszont javarészt már bő irodalommal rendelkező témák, így jelen előadásomban nem térek ki rájuk.

Embriókutatás

Az emberi embriókkal vagy a belőlük származó emberi embrionális őssejtekkel (hES-sejtek) végzett kutatásokra vonatkozóan sem az Egyesült Nemzetek Szervezetének szintjén, sem európai szinten nincs egységes szabályozás. Az Európai Unió számos tagállamában szűk keretek között bár, de megengedett; ami azt jelenti, hogy az emberi testen kívüli embriókon végzett kutatás általában csak a megtermékenyítést követő 14. napig lehetséges.⁴ Jelenleg 18 ilyen

⁴ A 14 napos időkorlát, mint az embriókon végzett in vitro kutatás határértéke az 1984-es Warnock-jelentés bioetikai ajánlásaira vezethető vissza, amelyet Mary Warnock brit filozófus vezetésével állítottak össze. Mivel a korai embriók gyakran elhalnak a méhbe történő beágyazódás előtt, még természetes megtermékenyítés esetén is, és mivel ez az az időpont, amikor a terhesség ténylegesen megkezdődik, a javaslat akkoriban nemzetközi elfogadottságra talált. Ehhez hozzájárult még az a tény, hogy az ikerképződés lehetőségének befejezése előtt – azaz a megtermékenyítést követő 14. napig – önálló emberi személyiségről filozófiai értelemben nem beszélhetünk. Kérdés azonban, miért éppen a beágyazódás illetve ez utóbbi esetben az individualizálódás lenne az emberi lét kritériuma.

uniós tagállamról beszélhetünk (pl. Franciaországban), míg 3 tagállamban (köztük Szlovákiában) tilos az ilyen kutatás, a többi tagállamban pedig nincs rá külön jogszabály.

A szlovák törvények tehát tiltják az emberi magzatokon és embriókon végzett kísérleteket, valamint a terápiás célú klónozást. A törvény nem tesz különbséget *in vitro* és *in vivo* megtermékenyült embriók között. Az egészségügyről, az egészségügyi ellátással kapcsolatos szolgáltatásokról szóló, módosított 576/2004 sz. törvény 26. § (10) bekezdésének a) pontjából következik: "Orvosi indikáció nélküli kutatás nem végezhető élő emberi magzaton vagy embrión." [8] Az emberi embriók kezelésével kapcsolatos egyéb fontos korlátozásokat a 300/2005 sz. törvény tartalmazza: nevezetesen a 159. § szerint tilos a szervek, szövetek és sejtek engedély nélküli eltávolítása és a jogellenes sterilizáció, valamint a 161. § szerinti az emberen végzett engedély nélküli kísérlet és emberi lény klónozása. [9]

Ha abból indulunk ki, hogy egy ember a fogantatás pillanatától ember, tehát a petesejt és spermium egyesülésétől önálló, Isten képére teremtett személy, akkor világos, hogy a szlovák törvényhozás helyesen jár el. Az ember tárgyként vagy kereskedelmi áruként való kezelése nem lehet helyes eljárás keresztyén szempontból.

Az organizmus fejlődésének korai sejteinek, az őssejteknek a kutatásáról azonban a modern biomedicina nem szeretne lemondani, hiszen számos lehetőséget rejlik benne. Mivel az őssejtek még nem differenciálódtak, totipotensek, azaz különböző testi sejtekké, egy adott szervvé vagy akár teljes emberré fejlődhetnek. A blasztocita állapot sejtjei ezzel szemben pluripotensek: többféle szövettípussá fejlődhetnek pl. idegsejté, csontsejté, szervek sejtjeivé, de már nem fejlődhetnek teljes élőlényé. Az embrionális őssejtek gyorsan osztódnak, de még nem differenciálódtak véglegesen, ezért érdekesek a kutatás számára. Betegségek egész sorát lehet őssejt-terápiával kezelni: pl. leukémia, bizonyos szívbetegségek és a cukorbetegséget. Csakhogy a szervátültetéshez hasonlóan az idegen őssejteket az immunrendszer idegen anyagként azonosítja, és kilöki. Itt kerül képbe a klónozás lehetősége, ugyanis ilyenkor megoldást jelenthetne, ha elsőként a paciens klónját hoznák létre úgy, hogy testi sejtjének magját egy petesejtbe oltanák. Ez a klón gyakorlatilag genetikailag szinte azonos az adományozóval, belőle olyan őssejt vonható ki, amely a paciensben idegsejtté, szív-, májsejtté fejlődik. A klón tehát gyakorlatilag egy embrió, aki az anyaméhben emberré fejlődhetne, de az őssejtek kivonásával meghal. Kérdéses, hogy erkölcsileg helyes-e egy lehetséges életet kioltani avégre, hogy egy másikat gyógyítsunk? Másrészt egyenlő-e a lehetséges ember az élő emberrel? Pusztán értékkonfliktusról beszélhetünk, amely feloldható azzal az érveléssel, hogy a kifejlett emberi élet magasabbrendű a biológiai értelemben vett „emberi életnél” vagy akár a „humanizált emberi életnél”?⁵ Az elv több évezredes, de ugyanaz marad: az én – magasabb értékűnek gondolt – életemet, jólléteimet szem előtt tartva áldozom fel (lehetséges) gyermekeimet. „A klónozás körüli sok érvelésben csak azok bélyegzik utálatosnak, visszataszítónak vagy súlyosan etikátlannak, azaz bűnnek az ember klónozását, akik hisznek egy személyes Istenben ... Azonban mindezek, amikor az ember klónozásával kapcsolatos nyilvános vitákban vesznek részt, nem hivatkozhatnak vallásos hitükre. Azonban e nélkül a hit nélkül ... még a legmegalapozottabb indokaik is hatástalanok.” [4] „...a kutatások nem mellőzhetik az erkölcsi alapelveket, mert minden tudományos eredmény értékessége nemcsak a cselekedet motívumától függ, hanem a cselekedet eszközétől és céljától is.” [6]

⁵ A magzat e nézet szerint mindaddig, amíg az anyai szervezetbe nem ágyazódik be biológiaiul ugyan „emberi élet”, de nem „humanizált élet”, mert a személy volta csak az én-te relációban alakul ki. A magzat és Isten közti én-te viszonyt e nézet nem veszi figyelembe, arról nem is beszélve, hogy a magzat és az anya közti hormonális információs kapcsolat az első pillanattól bizonyítható.

A modern védőoltások etikai kérdése

Az 1950-es évek óta elért tudományos eredményeknek köszönhetően a hatékony vakcinák ma már emberek millióinál képesek megelőzni az olyan halálos vagy súlyos betegségeket, mint a rubeola, a gyermekbénulás, a veszettség, a kanyaró és a bányahimlő, sőt még az ebolát is.

A COVID-19 világjárvány kitörését követően számos nemzetközi kutatócsoport dolgozott egy hatékony vakcina kifejlesztésén. Több száz hatóanyagot vizsgáltak meg, fejlesztettek ki világszerte, és közülük párat jóvá is hagytak. A COVID-19 elleni védőoltások megjelenésével egyidőben azonban felütötte a fejét a velük szemben támasztott kritika, ellenérzés is.

Már az 1990-es években ismertté vált, hogy egyes védőoltások kifejlesztése során abortált magzatokból származó emberi sejtvonalat használnak fel a kutatók. Konkrétan ma már ismert, hogy egyes kanyaró-mumpsz-rubeola, veszettség és bányahimlő elleni vakcinákhoz, valamint az A típusú hepatitis elleni védőoltásokhoz feldolgozott magzati sejteket használtak. Ez pedig jogos etikai kérdéseket vetett fel. A Science című tudományos folyóiratban 2020 júniusában megjelent jelentés szerint ugyanez a helyzet a COVID-19 vakcinák közül legalább öttel. [6] Az emberi magzati sejtvonalat főként 1960 és 1985 között történt abortuszok elhajtott magzataiból nyerték ki, és azóta is tenyésztik őket kutatási célból. A mai napig két emberi magzati sejtvonalt⁶ (WI-38 és MRC5)⁷ használnak élő, legyengített vírusokból készült vakcinák előállítására, és egy további sejtvonalt (HEK-293) a vakcinafejlesztés részfázisaiban⁸. Mivel további (főleg nem célzottan a vakcinák előállításához tervezett) abortuszok nem történtek, ráadásul a vírusokat a vakcinához megtisztítják, és a sejt kultúra maradványait eltávolítják az oltóanyagból, a modern oltásokat az egyházak szinte kivétel nélkül etikusként ítélték.⁹ Vatikán két dolgot hangsúlyoz: ahol nem áll rendelkezésre etikailag kifogástalan oltóanyag, ott az elérhető vakcinával kell élni, ami nem jelenti az abortusz legalizálását, mint ahogyan nem lehet szó erkölcsi felelősségről abban az esetben, ha valaki gyilkosság áldozatává lett személy szervét kapja meg egy esetleges transzplantáció során; másrészt felszólítja a kutatókat és kutatóintézeteket, hogy törekedjenek mielőbb etikailag semleges oltásokat kifejleszteni. Ugyanakkor látnunk kell, hogy a tudomány valamilyen módon hasznot húz az abortált magzatok sejtvonalaiból, ami mégiscsak további kérdéseket vet fel. Hatékony alternatív vakcinákat csakis vallási és etikai megfontolásból fognak kifejleszteni, de ahogy azt a korábbiakban már megállapítottuk, a természettudományi kutatások eredményeit szabályozni hivatott társadalomtudományok a korszerű technológiák és a versenyhelyzet miatt legtöbbször csak az eredmények közzététele után tudnak megnyilatkozni, így csak utólag jelezhetik: etikailag felelőtlen volt abortuszból származó sejtvonalatok létrehozni.

⁶ A "sejtvonalt" kifejezés azt jelenti, hogy ezt a vonalat egyszer hozták létre, és azóta folyamatosan szaporítják.

⁷ A Jansen oltóanyag kifejlesztéséhez bizonyítottan felhasználták.

⁸ Az Astra Zeneca oltást kifejlesztő intézet használja kutatásai során.

⁹ A római katolikus Hittani Kongregáció álláspontjához lásd: <https://www.vaticannews.va/hu/papa/news/2020-12/papa-hittan-kongregacio-abortusz-sejt-vakcina-torvenyes-erkolcs.html> A Magyar Evangélikus Egyház nézetéhez lásd: <https://www.evangelikus.hu/hireink/aktualis/miert-kell-az-oltas-etikai-kerdesek-a-covid-19-kutatasban> A református egyház hallgatni látszik a témát illetően. Dr. Bálint Bálint László református kutatóként farizeuskodásnak bélyegez minden teológiai, filozófiai vitát akkor, amikor emberi életéről van szó egy világjárvány kellős közepén: https://mandiner.hu/cikk/20210326_teologiai_kerdesbol_oltashiszteria

BEFEJEZÉS

Az egyháznak ezért szorgalmaznia kellene, hogy már a kutatási fázis lépései meghatározott etikai irányvonalak mentén történjenek, hogy a végeredmény etikailag semleges legyen. Nagy eséllyel ekkora befolyása csupán a római katolikus egyháznak van, ugyanakkor elvárt lenne, hogy a protestáns egyházak legalább tagjaik felé egy-egy iránymutatásban ajánlásokat tegyenek, az adott helyzetben hogyan tájékozódhatnak. Jelen esetben – a COVID-19 oltások kapcsán – talán elmondhatjuk, hogy megtörténtek ezek az ajánlások azáltal, hogy a lelkészek elsőként vehették és vették fel a védőoltásokat, ezzel vállalva társadalmi felelősséget, másrészt viszont ez nem a teljes ismeret tükrében történt etikai döntésnek tudható be, sokkal inkább gyakorlati okai voltak: a kórházlátogatás, beteg(lelki)gondozás és szociális igény szülte lehetőség.

IRODALOMJEGYZÉK

- [1] ARISZTOTELÉSZ, *Nikomakhoszi Etika*. (ford. Szabó Miklós); Budapest: Európa Kiadó, 1997. ISBN 963-0761-60-2.
- [2] BALÁZS Pál, *Bioetika*. Veszprém: Veszprémi Egyetem Nyomdája, 1995.
- [3] HÁRSING László, *Bevezetés az etikába*. Miskolc: Bíbor Kiadó, 1999. ISBN 963-9103-26-8.
- [4] JÁKI Szaniszló, Klónozás és érvelés. In: *Bioetika*. Szerk.: Dr. Makó János, Budapest: Széppaloma Könyvműhely, 2003, ISBN 963-9373-44-3.
- [5] PLATON: *Az állam*. Budapest: Cartaphilus Könyvkiadó, 2008, ISBN 978-963-266-029-5.
- [6] REZI Elek, „Adj nekem fiakat! Talán Isten vagyok én?” A mesterséges megtermékenyítés erkölcsi, teológiai értékelése. In: *Studia doctorum theologiae protestantis*. IV. évf. 1/2013. Szerk.: Adorjéni Zoltán dr., Kolozsvár: PTI, 2013. ISBN 014-9010-641-206
- [7] WADMAN Meredith, Abortion opponents protest COVID-19 vaccines’ use of fetal cells. In: *Science*. 5. Jun 2020 <https://www.science.org/content/article/abortion-opponents-protest-covid-19-vaccines-use-fetal-cells> [cit. 2023.03.05.]
- [8] <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2004/576/> [cit. 2023.02.15.]
- [9] <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/300/> [cit. 2023.02.15.]